

Araştırma Makalesi • Research Article

Demokrat Parti Erken Dönemi Din-Siyaset İlişkisi

Relationship Between Religion and Politics in the Early Period of the Democrat Party

Elif Nagihan Türköz *

Öz: Din-siyaset ilişkisi sosyal bilim alanında güncelliğini koruyan araştırma konulardan biri olagelmıştır. Türkiye'nin siyasal hayatında bir dönüm noktası kabul edilen Demokrat Parti erken döneminde yaşanan gelişmelerin aydınlatılması ise din-siyaset ilişkisi anlamında ayrı bir öneme sahiptir. Bu dönemde, çok partili hayata geçişin yanı sıra dini alanda gerçekleştirilen bazı açılımlar söz konusudur. Bu açılımlar neticesinde Türkiye'nin siyasi hayatına damgasını vuran merkez-çevre ayrımı belirginleşmiş ve günümüzde halen devam eden din-siyaset ilişkisinin temel sorunsalları şekillenmeye başlamıştır. Çalışma bu temel sorunsallara ışık tutmak amacıyla DP erken dönemi din-siyaset ilişkisini ele almaktadır. Din siyaset ilişkisi ele alınırken, bu ilişkinin ana omurgasını laiklik tartışmalarının oluşturduğu vurgulanmıştır. DP laiklik ilkesine bağlılığını sürekli bir biçimde vurgulama ihtiyacı hissetmiştir. Bu durum çalışmada, Tek Parti döneminden miras alınan toplumsal ve siyasal hafızanın etkisi ile açıklanmıştır. Demokrat parti din-siyaset ilişkisi geçmiş dönemin mirası açısından da ele alınmıştır. Demokrat Parti döneminin bazı noktalarda geçmişin mirası temelinde siyasetini şekillendirmiştir. Bu mirası çok yönlü miras olarak temellendirebiliriz. Çok yönlü mirasın ilk boyutu, merkez-çevre dikotomisine de referans yaparak açıklanmıştır. Diğer bir deyişle; bu boyutun halkın DP iktidarından talepleri doğrultusunda şekillendiğini ifade edebiliriz. Çalışmada bu boyut, “dini talep mirası” olarak adlandırılmıştır. İkinci boyut çalışmada “laiklik mirası” olarak adlandırılmıştır. Son boyut çalışmada “Milli din mirası” olarak açıklanır.

Anahtar Kelimeler: DP, Laiklik, Din-Siyaset İlişkisi, Toplumsal Hafıza

Abstract: The relationship between religion and politics has been one of the actual research topics in the field of social science. The early Democrat Party period developments are considered as a turning point in Turkey's political life. The clarification of this period has a special importance in terms of the relationship between religion and politics. In this period, there are some developments in the religious field besides the transition to multi-party life. As a result of these developments the center-periphery distinction which stamps to Turkey's political life has become evident and the main problems of the religion-politics relationship that still is ongoing today began to take shape. In order to shed light on these basic problems, this study deals with the relationship between religion and politics in early DP period. While dealing with the religion-politics relationship, it was emphasized that the main backbone of this relationship was the discussions of secularism. DP has consistently emphasized its commitment to secularism. This situation was explained in the study by the effect of social and political memory inherited from the Single Party period. The relationship between religion and politics in the democratic party period is discussed in terms of the legacy of the past period. The Democrat Party shaped its politics at some points on the basis of the legacy of the past. We can base this legacy as a multi-faceted legacy.

* Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Niğde/Türkiye
ORCID: 0000-0002-0537-1041, ealtunten@hotmail.com

Received/Geliş: 01 March/Mart 2021
Accepted/Kabul: 03 May/Mayıs 2021

Düzeltilme/Revised form: 25 April/Nisan 2021
Published/Yayın: 31 August/Ağustos 2021

e-ISSN: 2149-4622. © 2013-2021 Muş Alparslan Üniversitesi. TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde. Her hakkı saklıdır. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.888805>

The first dimension of the multifaceted legacy is explained with reference to the center-periphery dichotomy. In an other words; We can say that this dimension is shaped in line with the demands of the people from the DP government. In the study, this dimension has been named as "the legacy of religious demand". The second dimension is named as "the legacy of secularism" in the study. The last dimension is explained as "National religion legacy" in the study.

Keywords: DP, Laicism, Relationship of Religion-Politics, Social Memory

Giriş

Din-siyaset ilişkisi; geçmişten günümüze hem toplumlar arasında hem de toplumların kendi içindeki farklı dönemlerde değişim gösteren, araştırılması zor fakat elzem konulardan biri olma niteliği taşımaktadır. Türkiye’de din-siyaset tartışmalarının odağı, modern bir oluşum olan laiklik olgusu çerçevesinde belirginleşmektedir. Günümüzde halen tartışılan laikliğin kapsamı konusu, siyasal ve toplumsal çevrelerce irdelenmektedir. Bu çalışma, çok partili siyasal hayata geçiş sonrası iktidar olan Demokrat Parti dönemindeki din-siyaset ilişkilerini, parti iktidarının erken dönemi çerçevesinde sınırlandırarak ele almaktadır. Türkiye’de çok partili siyasal hayat başladığında (hatta öncesinde), yirmi yedi yıldır iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi çokça eleştirilmiştir. Bu eleştiriler özellikle halkın serbest bir biçimde ibadet etme imkânından yoksun bırakıldığı gerekçesine dayandırılmaktadır. Demokrat Parti’nin halk tarafından destek görmesinin en önemli nedenlerinden biri, dini anlamdaki bu yoksun bırakılma durumunun sona ereceğine¹ olan inançtır. Dolayısıyla Demokrat Parti siyaset sahnesine girmeden önce, din-siyaset ilişkilerinin yoğunlukla gündemde olacağı bir siyasal ortamın varlığı tahmin edilmiştir. Çalışmada, öncelikle genel anlamda din-siyaset ilişkilerine kısaca değinilecektir. Sonrasında ise; Demokrat Parti erken dönemi din-siyaset ilişkisi, dönemin siyasal-toplumsal koşulları göz önünde bulundurularak açıklanmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda, merkez-çevre dikotomisinin Türk siyasal hayatındaki önemine bir kez daha dikkat çekilip, özellikle bunun toplumsal tabandaki karşılığı noktasında DP’nin iktidara taşınma biçimi ele alınarak döneme ışık tutulacaktır. Bununla birlikte çalışmanın DP’nin erken dönemine ışık tutma amacı kapsamında; Arapça ezan yasağının kaldırılması, radyoda Kuran okunması uygulaması, okullarda din dersi pratiği ve onun kapsamı, Kuran kursları ve imam hatip okulları sayısının artışı, Tıcani Tarikatı ile ilgili olaylar ve DP’nin bu olaylarla ilgili tutumu gibi konular çerçevesinde çalışma tamamlanacaktır. Bu noktada çalışmada, DP’nin özellikle laiklik ilkesi çerçevesinden ayrılmadan ve onu her defasında vurgularcasına dini alandaki değişimleri pratiğe geçirmeye çalışmasının nedenini, Tek Parti döneminden miras alınan siyasal ve toplumsal hafızanın izlerinin henüz çok taze olmasına bağlı olarak okumanın açıklayıcı olacağı vurgulanmıştır. Ayrıca Osmanlı ve erken cumhuriyet döneminin mirası olarak devlet maslahatının din maslahatından önde olması durumu da Türkiye’de din-siyaset ilişkisinin temelini oluşturmaktadır. Bu açıdan DP dönemi, erken cumhuriyet döneminde inşa edilen “milli din”² anlayışının dönüşüme uğradığı bir dönem olarak karşımıza çıkar. Bu dönüşümün niteliksel olduğu ve seküler olanın dinsel-muhafazakâr olana evrilmesi olarak karakterize edilmesi gerektiği vurgulanmalıdır.

1. Din-Siyaset İlişkisi

Din siyaset ilişkisini en yalın anlamıyla siyasetin din üzerindeki etkisi veya dinin siyaset üzerindeki etkisi şeklinde açıklanabilir. Bu ilişki zamana bağlı olarak, devletler arasında ve herhangi bir devlet içerisinde farklı dönemlerde değişiklikler göstermiştir. En genel anlamda geçmişten günümüze devletleri üç şekilde tasnif edebiliriz. Bunlardan ilki teokratik devletler olarak adlandırılan

¹ Bu duruma ilişkin kısmen Serbest Cumhuriyet Fırkası da örneklenebilir. Zira Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılma gerekçeleri arasında da irticai yüreklendirmek, halkı cumhuriyet ve inkılaplara karşı kıskırtmak gibi iddialar yer almıştır.

² Erken Cumhuriyet döneminde milli din inşasının referans noktası olarak Fransız devrimini gösterebiliriz. Bu açıdan Türkiye modernleşmesine kaynaklık etmesi bakımından Fransız devrimi dönemi özelde ise Jakoben dönemde seküler bir yapı arzeden yeni dini oluşumlar Türkiye’de de uygulanmaya çalışılmıştır. Hristiyanlıktan çıkarma faaliyetleri kapsamında dini geleneklerin değil aklın referans alındığı “Akıl ve Mantık” dini ve Robespierre’in Hristiyanlıktan çıkarma faaliyetlerine tepki olarak inşa etmeye çalıştığı “Yüce Varlık Dini” (Gliozzo, 1971: 273) bu açıdan önemlidir. Bu benzerlik iki ülkenin söz konusu dönemlerinin diğer pratik siyasetlerine sirayet etmiştir. Bu bakımdan yeni bir din inşasının yanında, kiliselerin kapatılması, kilisede çan çalınmasının yasaklanması, kamusal ya da özel alanlarda ibadet edilmesinin yasaklanması gibi uygulamalar erken cumhuriyet dönemi pratik siyaseti düşünüldüğünde anlam kazanır.

dine bağlı devlet sistemi, ikincisi devlete bağlı bir dini yapılanmanın gözlendiği yarı dini devlet, üçüncüsü ise laik devletlerdir. Özek'in (2008: 97) belirttiği gibi teokratik devletlerde siyasal iktidarın kaynağı; doğüstü, Tanrısal ve dinsel temellere dayandırılır. Siyasal iktidar ile dinsel iktidar birbirinden ayrı da olsalar, tüm siyasal yapı içinde birlikte var olur, böylece teokratik bir yapıyı oluştururlar. Kısacası meşruiyetini dinden alan teokratik devlette toplumsal ve siyasal alanda dinin etkisinden kolayca söz edilebilir. Bir devletin bir dini resmi olarak belirlediği ve devlet ile din arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğu yarı dini devlette, din devletin kontrolündedir ve önemli bir yere sahiptir. Dini teşkilatların siyasiler tarafından kurulup idare edildiği ve dini görevlilerin siyasiler tarafından atandığı bu sistemde (sezaropapizm) dini hayatın siyasiler tarafından yapılandırıldığı düşünülmüştür³. Bu açıdan Machiavelli'nin fikirlerine yer vermek gerekirse; Machiavelli öncelikle mutlak anlamda bir din-devlet ayrımını düşünmez. O, devlete hizmet eden bir dinin varlığı üzerine düşüncelerini ileri sürer. Dinin yöneticilik vasfının olmadığını vurgulayan Machiavelli dini, siyasal iktidarın hizmetine sunar. Dinin aşkın bir güçten kaynaklanıp kaynaklanmadığı sorgulamasına gitmeden, dinin toplumsal yönü üzerinde durarak, dine siyasal bir araç görevi vermektedir (Ağaoğulları ve Köker, 2013:204). Hobbes'a göre kilise, devletin egemenliği altında olmalıdır. Kutsal yazılarının ve dinsel kurallarının üzerindeki mutlak otorite siyasal iktidardır ve son söz bu otoritedir (Duman, 2003:531). Comte ise pozitif bilimlerin teoloji ve metafizikten çok daha ileri olduğu gerçeği gerekçesiyle, bu yeni çağda toplumların sosyal veya politik meseleler için dinî temelli açıklamaları veya gerekçeleri kabul etmeyeceklerini ifade eder ve yeni bir din "insanlık dini" savunusunda bulunur (Comte, 1998: 8). Comte'un bu yeni din iddiasında bulunmasında Fransız Devrimi'nin izlerini görmek mümkündür. Nitekim Jakobin iktidar döneminde "akıl ve mantık" dini ve Robespierre'nin "yüce varlık dini" kurmaya yönelik girişimleri Comte'un "insanlık dini" yaklaşımı ile benzerlikler taşımaktadır. Machiavelli, Hobbes ve Comte'un fikirleri çerçevesinde dinin, milletler çağında devlete ve millete bağlı bir din, diğer ifadeyle milli bir din biçiminde inşa edildiği ifade edilebilir.

Başgil (1979: 169) ise dinin devlete bağlı olduğu sistemi şu şekilde açıklar: "Devletin dine bağlanması sisteminde siyaset ve idareye diyanet ve din adamları hâkim olduğu gibi, dinin devlete bağlanması sisteminde de onun tamamıyla aksine olarak, diyanete siyaset ve hükümet adamları hâkim olur. Dini müessese ve teşkilatı onlar kurar, onlar kapar, onlar idare eder".

Laik devlette ise herhangi bir dinin devlet dini olarak kabul edilmediği bir yapı görülmektedir. Laik devlet, herhangi bir dini, devlet dini olarak kabul ettiği takdirde o dinin diğer dinlere karşı üstünlüğünü kabul etmiş ve tüm dinlere ve dini yapılara karşı tarafsızlığı da ortadan kalkmış olacaktır. Ayrıca din hizmetinin kamu hizmeti olarak görülmediği laik devlette, kişiler inanç özgürlüğüne sahiptir ve devlet şahısların dini davranışlarına uygun olan ortamı güvence altına almakla yükümlüdür.

Osmanlı devleti ve erken cumhuriyet döneminde din-devlet ilişkisi, devam ve kopuş ekseninden açıklanması gerekmektedir. Devam ekseninden bakıldığında her iki dönemde de devlet maslahatı din maslahatından öndedir. Bu bağlamda erken cumhuriyet döneminde milli dinin temeli de bu şekilde tesis edilmiştir (Vergin, 2000: 37).

Türkiye'de din ve devlet ilişkisi ele alındığında ise Başgil (1979: 173) üç devreden ve birbirinden farklı üç sistemden bahseder: "Birinci devir dine bağlı devlet sistemidir ki, Osmanlı devletinin kuruluşundan, daha doğrusu Osmanlı padişahlarının Yavuz Sultan Selim ile halife unvanını almalarından itibaren on dokuzuncu asrın birinci yarısı sonlarına kadar devam eder. İkinci devir 1839 'Gülhane Hattı'nın ilanından 1924'te şimdiki Diyanet İşleri Reisliği teşkilatının kurulmasına kadar süren 'yarı dini devlet' sistemi devridir. Üçüncü devir 1924'ten beri içinde yaşadığımız 'devlete bağlı din' sistemi devridir". İfadelerden anlaşıldığı üzere, Başgil 1924 sonrası Türkiye'si için laik devlet tanımı yapmaz. Laikliğin kapsamı bağlamında belki de bu tarz bir açıklama biçimi geliştiren Başgil'in ifadeleri dikkate değerdir. Bu noktada, Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sonrası yaşanan değişimlere ya da reformlara kısaca değinmek konu bağlamı açısından önemlidir.

³ Sezaropapizm devletin din üzerinde egemen olduğu model.

Tezel'e (2003: 34) göre İmparatorluk Türkiye'sinden Cumhuriyet Türkiye'sine geçildiği dönem bir kırılma sürecine tekabül eder. İki tür kırılmadan söz eden Tezel, birinci kırılma bir tür "toplumsal ortam kırılması" iken, ikinci kırılma, "ontolojik bir kırılmadır":

"Halifelik'in kaldırılması, devlet ağının denetimi dışında örgütlenmiş din eğitiminin yasaklanması, camiler dışında dini kıyafetlerin giyilmesinin yasaklanması, Latin alfabesinin benimsenmesiyle Kuran'ın yazısı olan Arap alfabesinin kamusal hayatta kullanılmasının yasaklanması, resmi tatil günü, takvim yılı, günlük saat sistemi, gün gibi kamusal alanda zamanı düzenleyen normlarda, 'İslam Dünyası'nın zaman birimlerinin kullanılmasını yasaklanması ve yerlerine, 'Avrupa'daki 'Hıristiyan Dünyası'nın zaman birimlerinin ikame edilmesi, "Devletin Dini İslam'dır" hükmünün ve İslami yeminin anayasadan çıkartılması 'reform(!)ları, bir arada değerlendirildiğinde, Türkiye'de kamusal alanda dine, yani İslam'a referans yapan bütün öğelerin tasfiye edilmesini amaçlıyordu" (Tezel, 2003: 34).

Tezel'in de vurgulamış olduğu gibi cumhuriyet ile birlikte radikal bir dönüşüm sürecine girilmiştir. Bu süreçte en çok tartışılan konuların başında ise dinin kapsamı, siyasal ve toplumsal boyutunun ne olması gerektiği gelmekteydi. Gündelik hayatı düzenlemeye yönelik hayata geçirilen reformların en belirleyici niteliği ise geleneksel olandan uzaklaşma ya da geleneksel olanın tamamen tasfiyesiydi. Osmanlı döneminin temel unsuru olarak İslam hem siyasal alanda hem de toplumsal hayatta belirleyici bir öge idi. Geleneğin kapsamı dâhilinde, İslam geleneği ya da daha genel bir deyişle "din" de bu düzenlemelerden ya da tasfiyeden payına düşeni fazlasıyla almıştır. Diğer bir deyişle, din-siyaset ilişkisi daima güncelliğini korumuş bir konu olarak, Cumhuriyetin kurulmasından sonra, batılılaşma noktasında gerçekleştirilen inkılapların dini alan üzerinde de belirleyiciliğinin olması ve bu ortamda dinin ne şekilde konumlanacağı konusu gündeme gelmiştir. Laik bir ülke olduğunu ilan etmiş olan (1937) Türkiye'de, din-siyaset ilişkisinin odak noktasını devletin din üzerindeki belirleyiciliği oluşturmuştur. Dini hayatın kısıtlandığı, dini geleneğin tasfiye edildiği görüşü, diğer taraftan dinin siyasete alet edilmemesi gerekliliği, dinin irticaya dönüştürülmemesi vurgusu, kamusal alan sorunsalı gibi birçok konu bu bağlamda güncelliğini korumuş ve günümüze kadar tartışılmalıdır.

Osmanlı ve erken cumhuriyet döneminde belirli noktalarda kopuş olsa da din-devlet ilişkisi konusunda devamlılığın olduğu ifade edilebilir. Bu açıdan DP döneminde bu devamlılığın görüldüğü vurgulanmalıdır. Ancak bu devamlılık milli dinin niteliğinde birtakım değişimlerin yaşanması ile olmuştur. Bu değişim ise temelde, seküler olanın dinsel muhafazakâr olana evrilmesi yönünde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda ezanın tekrar Arapça okunmaya başlanması, dini eğitim alanındaki gelişmeler, Tıcani Tarikatı olayı, radyoda Kuran okunması gibi gelişmeler bu bağlamda düşünülebilir. Bununla birlikte DP'nin milli dinin içerisine anti-komünizmi de kattığı vurgulanmalıdır.

2. Demokrat Parti Dönemi Din-Siyaset İlişkisi

Demokrat Parti dönemi din-siyaset ilişkisini anlayabilmek için Tek Parti'nin son dönemi ve çok partili hayata geçiş⁴ sürecinde uygulanan din politikalarına kısaca değinmek konu bütünlüğü açısından önemlidir. Tek Parti döneminde yoğun olarak dini alanda yapılan düzenlemeler, laiklik üzerinde tepkilerin artmasına neden olmuştur. Cumhuriyet döneminde din-siyaset tartışmalarının bu dönemde arttığı belirtilmelidir. Tek Parti son dönemlerinde ise, din politikalarında eskiye oranla daha yumuşak bir tavır takınılmıştır. CHP'nin din politikalarında görülen değişikliği pratik alanda; 1949 yılında parti içinde yaşanan tartışmalara rağmen ilköğretim ve ortaöğretim müfredatına din eğitiminin konulması, imam-hatip kurslarının açılması, Ankara'da yeniden bir ilahiyat fakültesi kurulması ve 1950 yılında Türk büyüklerine ait ve sanat değeri olan türbelerin ziyarete açılması şeklinde sıralayabiliriz.

⁴ Türkiye Cumhuriyeti'nin çok partili hayata geçiş sürecinde iç ve dış faktörlerin rolünün altı çizilmelidir. Türkiye'nin çok partili hayata geçişini üç nedene bağlayan Kongar (1998: 127)'a göre: "İlk olarak Batı'nın Türkiye'yi kendi içine kabul etmesi için demokrasi bir ön koşul sayılıyordu. İkincisi, halkın tek parti düzenine karşı gösterdiği olumsuz tepkiydi. Üçüncüsü ise gerek o zamana kadar uygulanan devletçi politikalar gerekse savaş ekonomisinin bir sonucu olarak bir kapitalist sınıfın belirginleşmesiydi".

CHP politikalarında görülen bu değişimin iktidarı elinden kaybetme korkusundan kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Ahmad (2007: 131) bu durumu; “Bugüne kadar devrimciliği ve laikliğiyle övünen bu parti, selameti, hayatının en kritik döneminde dini kucaklamakta buldu” şeklinde ifade etmiştir. CHP’nin bu endişesinin kanıtı olarak, 1950 seçimlerinin (özgür bir ortamda yapılacak olan seçimin) yaklaşması ve Demokrat Parti’nin son seçimlerde beklenen düzeyin üzerinde oy alması gösterilebilir.

CHP ile DP arasında laiklik bağlamındaki tartışma, laikliğin nasıl anlaşıldığından ya da laikliğe yüklenen anlam farklılığından kaynaklanmaktaydı. DP laiklik anlayışına bağlı kalmıştır. Bununla birlikte, laikliğin din düşmanlığı olmadığını da savunmuştur. Buna rağmen, DP, CHP tarafından laikliğe aykırı davranmakla suçlanmıştır. Ancak, laik değerlere sıkı sıkıya bağlılık konusunda tavizsiz olan asker-sivil bürokrasi, tam da bu konular etrafındaki tartışmalar ile DP’nin siyasal ömrünü bitirmiştir⁵.

2. 1. Demokrat Parti İktidarı

Türkiye Tek Parti dönemi sonrasında, ülke içi şartlarla birlikte, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan ekonomik kriz ve ön plana çıkan demokrasi hareketlerinin etkisi sonucu çok partili hayata geçmiştir. CHP iktidarı dönemindeki “4’lü Takrir” olayı ve sonrasında yaşananlara kısaca değinmek gerekirse; “Çiftçiye Topraklandırma Kanunu meclisten çıktıktan sonra, 7 Haziran 1945’te, Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan” meclise bir önerge sunmuşlardır. Bu olay tarihe “4’lü Takrir” adıyla geçmiştir. Bu grup, CHP genel kurulundan bazı isteklerde bulunmuştur, bunlar; “...TBMM’nin adil yasalar çıkarması, demokratik kurumların teşekkül ettirilmesi, kanunlardaki ve parti tüzüğündeki anti-demokratik maddelerin değiştirilmesi, meclise hükümeti denetleme yetkisinin verilmesi ve seçimlerin serbestçe yapılması” (Eroğul, 2003: 28) şeklinde sıralanabilir. Ancak bu istekler, oybirliği ile reddedilmiş ve 4’ler partiden uzaklaştırılmıştır. 7 Ocak 1946’da partiden uzaklaştırılan muhalifler Demokrat Parti’yi kurmuştur (Eroğul, 2003: 28). Demokrat Parti’nin iktidara geliş sürecini kolaylaştıran temel sosyolojik etmenler mevcuttur. Eroğul (2003: 91-93) konu hakkında şu açıklamayı yapar:

“DP’nin 1950 seçimlerindeki başarısının en büyük sebebi, büyük halk kitlelerini kazanmasıdır [...] CHP, halk tarafından erişilmez bir seçkinler takımı olarak görülüyordu, Türk halkının büyük çoğunluğu bu partinin baskıcı yönetiminden bunalmış vaziyetteydi. DP yöneticileri halka karışık onların içinden geldiklerini onlara göstererek biraz da popülist bir politika uygulayarak halkı kazanmıştır. DP; toprak ağası, tüccar, memur, gazeteci, öğrenci, öğretim elemanı vb. halk kitlelerinin aradığı taze kan olmuştur.”

Karpat’a göre ise, DP “özgürlüğü her derde deva bir ilaç” haline getirdiği için kazandı, CHP ise iktidardaki devletçi elitlerin ve Tek Parti yönetiminin aracı olarak görüldüğü için kaybetti. CHP bir daha devletçi imajından kurtulamadı ve halk ona duyduğu hıncı daha sonra da sürdürdüğünden, o zamandan beri hiçbir seçimde tam bir çoğunluk sağlayamadı (Karpat, 2009: 189). Karpat’ın ifadeleri, Türkiye siyasal hayatının açıklanmasında merkez-çevre anlayışının tamamlayıcılığını akıllara getirmektedir. Aynı zamanda bu tamamlayıcılığın sonraki siyasal hayata etkisinin vurgulanması açısından da önemi büyüktür.

Şerif Mardin’in çevre-merkez dikotomisi, Türk siyasi hayatını çözümlemede önemli bir referans çerçevesi olarak karşımıza çıkar. Bu durum çok partili hayatla birlikte oldukça belirginleşmiştir. Çok partili hayatla birlikte, Tek partili dönemin partisi olarak CHP yirmi yedi yıllık iktidar dönemini geride bırakmıştır. Kurucu parti rolü ile CHP “devletin partisi” imajını bu yirmi yedi yıllık dönemde pekiştirmiştir. DP’nin iktidara gelişi hem ona yüklenen misyonla hem de onun temsil ettiği düşünülen halk kitleleri ile Türkiye için yeni bir dönemin başlangıcı sayılmıştır. Bu yeni dönem demokrasinin tam anlamıyla gerçekleşmesi anlamında da bir kırılmaya işaret eder. Bununla birlikte; merkez-çevre

⁵ Şerif Mardin’e (2007: 124) göre 1957 seçim kampanyasında DP ile Nurcular arasında kurulan ittifak 27 Mayıs darbesinin ana nedenlerinden birisidir.

dikotomisinin temel ayırt edici özelliklerini sıralamak gerekirse; CHP sivil ve askeri bürokrasisi ile büyük sermayedarlarıyla ve en önemlisi çağdaşlaşma projesinin yürütücüsü rolüyle *merkezi* temsil etmiştir. DP ise; halkın içinden gelme misyonuyla, dini cemaatlere yakın⁶ duruşuyla, dini öğeleri dışlamayan modernleşme anlayışıyla, küçük esnaf ve zanaatkâryla *çevreyi*⁷ temsiletmiştir.

CHP ve DP arasında bir farklılık olduğu açıktır. Ancak söz konusu Kemalizm'in ilkeleri olunca durumu ayrı bir boyutta açıklamak gerekmektedir. Demokrat partililer, programlarında Kemalizm'in altı ilkesini benimsemişlerdir. Bu benimseme Ahmad'a göre altı ilkeye farklı vurgu ve yorumlar katılarak oluşturulan bir boyuta sahiptir. Ona göre DP, "Kemalizm'in altı ilkesini aslında benimsemek zorundaydı" ve "tersi bir durum anayasanın ihlali sayılabilirdi". Kemalizm ilkelerinin benimsenmiş olmanın yanında "demokrasiyi geliştirme" görevi DP'liler için önemli bir noktaya işaret etmektedir. Bu durumu Ahmad, "siyasi gücün yukarıdan çok, aşağıdan (halktan) alınmasını güvenceye almak, hükümet faaliyetlerinin frenlenmesini ve bireysel özgürlüklerin artması (1994: 28) gereğine de dayandırmaktadır. Ahmad'ın DP'nin Kemalizm'in altı ilkesini *benimsemek zorunda* olduğunu açıklaması ve bunun aksi yönünde bir tutumun *anayasanın ihlali* sayılacağına yönelik ifadesi, çalışmanın başında vurguladığımız Tek Parti döneminin toplumsal ve siyasi mirası ile açıklanabilir. DP'nin siyasi gücünü yukarıdan çok aşağıdan alması ve bu durumu güvenceye almak için de *demokrasiyi geliştirme* misyonunu üstlenme açıklaması ise *merkez-çevre* ayrışmasında DP'nin bir *çevre* partisi olma niteliği ile bağdaşmaktadır.

DP'nin sivil ve askeri bürokrasiye karşı tutumu olumsuzdur. Bunda Tek Parti döneminde yaşanan olumsuz gelişmelerin izlerinin hala unutulmaya fırsat vermeyecek kadar yakın bir tarihte meydana gelmiş olmasının etkisi büyüktür. Öncelikle, demokratik haklar konusunda CHP'ye karşı bir güvensizlik söz konusudur. Bununla birlikte, Tek Partili dönemde sivil ve askeri bürokrasi CHP'yle birlikte hareket etmiş ve onun destekçisi olmuş, reformların kazanımlarının korunması amacıyla da bazı anti-demokratik yöntemlere başvurulmuştur. Bunlara çalışmanın ilerleyen kısımlarında kısaca değinilecektir.

DP'nin dini alandaki değişim çabalarına gelince; bu alandaki hayata geçirilmeye çalışılan pratikler, DP'nin siyaset alanının dışına itilme gerekçesi olarak sunulmasına yol açan etmenlerden biri olarak karşımıza çıkar. Karpat'a göre; "Dini elitlerin yükselişi ve İslam'ın olağandışı canlanması askeri müdahale için sürekli bir gerekçe" oluşturmuştur... Devletçilerin bilhassa "ordunun gözünde bütün İslamcı liderler demokratik kanalları kullanarak iktidarı ele geçirmeyi ve teokratik yönetim kurmayı amaçlayan birer gericidir... Aslında İslamcılarının büyük kısmı ve Türk halkının ezici bir çoğunluğu genel olarak moderniteyi, özelde de Kemalist Cumhuriyet'i" kabul etmektedir (Karpat, 2009: 200). Teokratik yönetimin kurulacağı, özellikle siyasi elitler tarafından sıkça dile getirilmiş bir kaygıdır. Ancak Karpat'ın da belirtmiş olduğu gibi çok küçük bir azınlık dışında, geniş dini kesimin ya da muhafazakâr tabanın hiçbir zaman teokratik bir yönetim arzusu olmamıştır. Cumhuriyet rejimi başından itibaren desteklenmiş onunla herhangi bir ontolojik problem⁸ yaşanmamıştır.

Demokrat Parti iktidarı döneminde, partiden dinin serbestisi konusunda birtakım beklentiler vardı. Bu beklentilerin yanında DP döneminden önce gerçekleşen bazı olaylar, partinin hiçbir irticai hareketi desteklemeyeceği ve laiklik konusunda taviz verilmeyeceği vurgularını gündeme getirmiştir. Bu olaylardan biri de *Ticani Tarikatı*'yla ilgili olanıdır. Kısaca Ticani Tarikatı'yla ilgili olaylar partinin din politikasında ihtiyatlı olmasına da etki etmiştir denilebilir. Çalışmanın bu kısmında kısaca bu olaya değinilecektir.

⁶ Akın (2017: 1)'a göre; dini gruplar Tek parti iktidarında devletle gerilimli bir ilişki içerisindedir. Çok partili hayata geçişle beraber bu gerilimli durum yerini siyaset ile faydacı bir ilişki haline bırakmıştır. Bu fayda ilişkisi, siyasi partiler tarafından da gözetilmiştir.

⁷ CHP'nin büyük sermayedarlar ile olan ilişkisine karşılık DP de toprak ağalarından destek almıştır. Bu bağlamda DP destekçileri arasında toprak ağalarının varlığı göz ardı edilmemelidir.

⁸ Bu duruma etki eden en önemli nedenlerden biri Justin McCarthy'in değinmiş olduğu felaketlerin yaratmış olduğu değişim potansiyeli ile yakından ilişkilidir (Yılmaz, 2004: 25). McCarthy felaket geçirmiş toplumlarda insanların yaşamış oldukları bıkkınlık hislerinin, onları, var olan eski durumdan yeni bir duruma geçişe (ya da rejime) daha kolay evet diyebilme itebileceği gerçeğinin altını çizmektedir. Yaşanan savaşlar, kaybedilen insanlar, halkı sefalete, yalnızlığa sürüklemiş ve onlar da bu durumdan kurtulmanın yollarını aramaya kolayca adapte olmuşlardır. Türkiye özelinde halkın yeni rejime (cumhuriyete) umutla bakması ve cumhuriyetle ontolojik bir probleminin olmamasında bu sebep etkilidir.

2. 2. Ticani Tarikatı ile İlgili Olaylar

Ticani Tarikatı⁹ ilk olarak Fas'ta ortaya çıkmış ve Türkiye'ye 1940'lardan itibaren yayılmıştır. Türkiye'ye Kemal Pilavoğlu tarafından yayılan tarikat (Tekin, 2014: 261), 5 Şubat 1949 tarihinde mecliste ezan okunması ile adını duyurmuş bu sebeple basında uzun bir süre tartışılmıştır.

5 Şubat tarihinde Muhiddin Ertuğrul tarafından mecliste okunmaya başlanan ezanın Osman Yaz adlı kişi tarafından devam ettirilmesi ve şahısların polis tarafından dışarıya alınması olayı Türkiye gündemini bir süre işgal etmiştir. Muhiddin Ertuğrul ve Osman Yaz adlı kişilerin Ticani Tarikatı mensupları oldukları açıklanmıştır. Yaşanan olayın planlı bir olay olduğu tarikat mensupları tarafından açıklanmıştır. Olayı gerçekleştiren kişilerin, okuma yazma bilmedikleri, kadınların meclislere sokulmaması gerektiği, okumuş yazmış olmanın değil imanlı olmanın önemli olduğu gibi açıklamaları vardır. Tarikat lideri Kemal Pilavoğlu, Muhiddin Ertuğrul ve Osman Yaz'ın yargılanmaları bir yıl sürmüştür. Yargılama sırasında tarikat lideri, tarikata mensup insanları bir arada toplayıp, artık halk partisine üye olduklarını ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy vermeleri gerektiğini anlattığını açıklaması ile olayın bir tarikatçılık değil bir partililik olduğu açıklamaları basında yer almıştır. Bazı yazarların, yaşanan olayları dinin siyasete alet edilmesi olarak açıklamaları ve bu tür olayların tekkecilik ve tarikatçılık olduğu şeklindeki söylemleri basını ve Türkiye gündemini işgal etmiştir (Bkz. Cumhuriyet 20 Nisan 1950).

Tekin (2014: 262)'e göre; "...ezanın Arapça okunmasıyla ilgili eylemler Ticanilerin İslamcılığı temsil bağlamında kazandığı önemli bir noktaya tekabül" eder. Ona göre (2014: 262), "...tarihin bazı dönemlerinde dinsel bir olgu dinin görünürlüğü bağlamında bir direnç noktası oluşturarak sembolik bir anlam kazanabilir... Arapça ezan bir direnç noktası oluşturan ve sembolik anlam kazanan İslamcı reflekslerden birisi olmuştur". Bu anlamda, ezanın sembolik bir temsil aracı olmasının da etkisiyle, dikkatlerin bu olaya yoğunlaşması söz konusu olmuş ve olay gerek basın gerekse siyasiler tarafından bir süre gündemde kalıp tartışılmıştır.

Ticanilerin Türkiye'de ezanın Arapça okunması faaliyetinin yanında bir diğer vasfı da heykel kırıcılıktır. Ticaniler tarafından heykel ve büstlerin birer "put" olarak nitelendirilmesi özellikle Atatürk heykellerine zarar vermelerine neden olmuştur. Atatürk heykellerinin tahribi 1951'den itibaren "halkın da dikkatini çekmiştir", bu döneme tekabül eden Menderes hükümetinin kurulması sonrası protestolar artmış ve "DP bunlara Atatürk'ü Koruma Kanunu¹⁰ çıkararak yanıt" (Kaynar, 2009: 1105-6) vermiştir. Bunun sonucunda ise; 25 Temmuz 1951'de Atatürk'ü Koruma Kanunu kabul edilmiştir. Kemal Pilavoğlu ve 74 müridi tutuklanmıştır (Kaynar, 2009: 1106). Bu olaydan sonra Ticanilerin faaliyetleri gittikçe zayıflamış ve Pilavoğlu'nun 1977'de ölümüyle de adları unutulmuştur (Tekin, 2014: 262).

DP iktidarı için Ticani Tarikatı olayı, irtica kapsamında bir sınav olarak nitelendirilebilir. Tek Parti döneminde tarikatlar ile ilgili yasaklayıcı tedbirler söz konusu olmuştur. Bu kapsamda, "30 Kasım 1925'te çıkarılan 677 sayılı Kanunla, türbeler ile tekke ve zaviyeler kapatılmış, bütün tarikatlar yasaklanmıştır" (Turner, 1997: 284, Tanör, 1997: 110). Tarikatlar ile ilgili kanundan yaklaşık yirmi beş yıl sonra Ticani Tarikatı olayının ortaya çıkışı DP tarafından dikkatlice ele alınmış, bu bağlamda Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun çıkarılması da gelecekte bu tarz olayların önüne geçmek amacı taşımıştır.

Ticani Tarikatı olayında özellikle "put kırıcılık" olaylarının milli din bağlamında değerlendirmesi yapılabilir. Bu açıdan milli din konusuna ters düşen bir olaylar zinciri olarak put kırıcılık, DP'nin bu duruma ciddi tepki göstermesi ile sonuçlanmıştır. Ayrıca DP'nin bu tepkisinin de

⁹ Tarikat Muhammet Et-Ticani tarafından kurulmuştur. Halvetiliğin alt kollarından bir olarak kabul edilir. Tarikatın ismi Cezayirli berberi bir kabile olan Tican ya da Ticana'dan gelir. Tarikatın kurulduğu tarih 1782 olarak kabul edilir (Tekin, 2014: 260).

¹⁰ "Çıkarılan kanun 5 maddeden oluşmaktadır: Birinci madde 'Atatürk'ün hatırasına alenen hakaret eden veya söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Atatürk'ü temsil eden heykel, büst ve abideleri veyahut Atatürk'ün kabrini tahrip eden, kıran, bozan veya kirleten kimseye bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası verilir. Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçları işlemeye başkalarını teşvik eden kimse asıl fail gibi cezalandırılır' şeklindedir" (Kaynar, 2009: 1106).

milli din bağlamında bir değerlendirmesi yapılabilir. Çıkarılan Atatürk'ü Koruma Kanunu ile milli din noktasında uygun bir pratik sergilenmiş olduğu ifade edilebilir.

2.3. Demokrat Parti Erken Dönemi Bazı Din Politikaları

Halkın Demokrat Parti'den, Tek Partili yıllarda uygulanan din politikalarından uzaklaşma ve dini yaşantıda serbestiyet beklentisi¹¹ yoğun olarak gözlenmiştir. Bununla birlikte, DP'nin irtica iddialarına karşı temkinli olması ve laiklik ilkelerinden taviz vermeyen duruşu dikkat çekicidir. Bu durumda, Tek Parti döneminde, Atatürk ilke ve inkılaplarının korunması konusundaki tavizsiz yaklaşımın etkisi belirleyicidir. Nitekim Cumhuriyetin kazanımlarının korunması amacıyla özellikle din alanında baskıcı bir tutum izlenmiştir. Laikliğin kapsamı Tek Parti döneminde din ve devlet işlerinin izolasyonu değil, “devletin din üzerindeki tahakkümü” şeklinde pratiğe geçirilmiştir. Bu anlamda, İstiklal Mahkemeleri'nde, şapka kanunu, dini eğitim, Arapça ezan okunması gibi konularda katı cezai¹² uygulamalar yaşanmıştır.

DP, Atatürk ilkelerine özellikle de laikliğe sadık kalarak dini pratiklere alan açmaya çalışmıştır. Demokrat Parti üzerinde, Tek Parti döneminden aktarılan toplumsal hafızanın etkisi dikkate alındığında bu durumu açıklamak kolaylaşacaktır. Bu bağlamda, DP parti programı ve tüzüğünde laiklik konusundaki ilkeler şu şekildedir:

“Madde 14- Partimiz lâikliği devletin siyasette, dinle hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar ve laikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış tefsirini reddeder; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır [...] Dinin siyaset aleti olarak kullanılmasına yurddaşlar arasında sevgi ve tesanüdü bozacak şekilde propaganda vasıtası yapılmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete getirmesine müsamaha olunmamalıdır (Demokrat Parti Program ve Tüzüğü, 1953: 40).”

Sunar (1983: 2082) çok partili hayatla birlikte “laikliğin yumuşaması ve daha liberal bir biçimde yorumlanmasının” sağlandığını belirtir. Bu bağlamda cumhuriyetçiliğin “demokratik katılıma izin verecek şekilde”; laikliğin ise “dinsel inançlara ters düşmeyecek şekilde” yorumlanmış olduğunu vurgular. Bunun neticesinde Sunar, laikliğin “dinsel özgürlüğü engellemeyecek bir form” kazandığını ifade eder. Zürcher ise 1950'den önceki yıllarda, demokrat liderlerin devletin “laiklik temelinde hiçbir esaslı değişikliğe izin vermeyeceklerini vurgulamaya” özen gösterdiklerini ifade eder. Demokratların iktidar olduktan sonra “...dini duyguların ifadesi üzerindeki kısıtlamaları gevşetme ve Müslüman halkın duygularına ödün verme siyasetini” sürdürdüklerini, diğer taraftan da “laiklik aleyhtar eğilimlerle mücadele” (Zürcher, 2009: 339) ettiklerini vurgular.

Din kurumu ve bürokrasinin ilişkisi noktasında ise Zürcher (2009: 340) Demokratların din kurumunun (Diyanet İşleri Başkanlığı yoluyla) bürokrasiyle bütünleşmesini sonlandırmadıklarını ifade eder. Diğer taraftan tarikatlerin varlığının kabul edildiğini ve seçimlerde (1954, 1957) Nurcuların desteğini kabul edip “bu tür örgütleri meşrulaştırmış” oldukları açıklamasında¹³ da bulunmuştur.

DP'nin hem laiklik ilkesinden uzaklaşmamak ve hem de *dinin siyasete alet edilmesi* suçlamalarına maruz kalmamak istediği ifade edilebilir. DP bu noktada da bir dizi yargısal önlemler almıştır. DP, “dinin propaganda amaçlı olarak kullanılmasını yasaklayan kanunu kabul” (Tunaya, 1952: 664) etmiştir. Diğer taraftan Mardin (1991: 124)'e göre Demokrat Parti'nin iktidara gelişi ile “...daha İslami bir Türkiye” hayali kuranlar hayal kırıklığına uğramıştır. Tarikat liderlerine kamu

¹¹ Çok partili sisteme geçişin sinyallerinin verildiği 1945 yılının sonlarında bile toplumda en çok tartışılan konular arasında din ve devlet ilişkileri, laiklik ve ibadet özgürlüğü meseleleri yer almaktadır (Kaçmazoğlu, 2012: 30).

¹² Bu anlamda örnek olarak Şapka Kanunu ve sonrasında yaşananlar gösterilebilir. Şapka Kanunu sonrasında bu yaşananların, ülkenin dört bir tarafında “dinin elden gitmesi” olarak görülüp tepkiler doğduğunu belirten Tunçay (2012: 158), bu “gerici”lerin terörle sindirilmeye çalışıldığını da eklemiştir. Bu terör olaylarına dönemin gazetelerinden örnekler vermiştir. Bu örnekler arasında, Maraş'ta halkın “şapka istemeyiz” diye bağırması ile başlayan bir “irtica hareketi”, Rize ve Giresun'da yaşanan olaylar vb. ve bunlara verilen cezalar yer almaktadır (Türköz, 2019: 244). Rize'de İstiklal Mahkemesi yargılaması sonucu, 14 Aralık 1925 günü 143 sanıktan 8 kişi idam, 14 kişi 15'er, 22 kişi 10'ar, 19 kişi se 5'er yıl hapse mahkûm olmuştur. Giresun'da 2 idam, 3 kişi 15, 1 kişi 10, 5 kişi ise 5'er yıl hapse mahkûm olmuştur (Tunçay, 2012: 160-161).

¹³ Akdoğan (2000: 160), din alanındaki yumuşamanın, 1950'lerle birlikte “muhafazakârlığın toplumsal hayatta görünüm kazanmasını” sağlamış olduğunu, DP iktidarıyla birlikte, “yeraltında yaşayan dini grup ve cemaatlerin gün yüzüne çıkmaya” başladığını ifade eder.

düzenini bozdukları takdirde DP tarafından baskı uygulanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda DP'nin laiklikle ilgili tutumunda ve din konusunda bir orta yol bulma çabası içinde olduğu söylenebilir. DP, dini pratiklerin serbestiyeti noktasında özgürlüğü bir tutum sergilerken, belki de daha radikal düzeyde tanımlamış olduğu bazı tarikat mensuplarının faaliyetlerine aynı serbestiyeti göstermemiştir. Bu anlamda “Atatürk’ü Koruma Kanunu” ve dinin propaganda maksadıyla kullanılmasını yasaklayan kanunu yürürlüğe koymuştur. Nitekim daha önce de ifade edildiği gibi, DP'nin Atatürk ilkelerine bağlılığını sürekli olarak vurgulama eğilimi de bu açıdan okunabilir.

2.3.1. Ezanın Arapça Okunabilmesi

Tek Parti döneminin halk nezdindeki en belirleyici niteliklerinden biri, halkın uzun yıllar dini açıdan kendini kısıtlama içerisinde hissetmesine neden olan uygulamalarıdır. Akın (2017: 11) tek parti iktidarının, geleneksel halk kesimince “Allah demenin yasak edildiği dönem” olarak adlandırıldığını ve bu kesimin hafızasında derin bir iz bıraktığını ifade eder. Demokrat Parti iktidarı ile birlikte bu alanda köklü değişikliklerin olacağı yönündeki inanç, partinin iktidara taşınmasını kolaylaştırmıştır. Bu köklü değişimlerden biri de şüphesiz ezanın tekrar Arapça olarak okunabilmesi yönündeki beklentiydi. Halkın bu talebi, DP tarafından 16 Haziran 1950 tarihinde meclisten geçen kanun ile karşılanmıştır. Ezanın Arapça okunması yönündeki tartışmalar DP iktidarı öncesinde ve DP iktidarının erken döneminde tartışma konularından birini oluşturmuştur.

Ezan konusundaki ilk teşebbüs Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan'ın 31 Mayıs 1950'daki teklifidir. İkinci olarak Kayseri Milletvekili İsmail Berkok ve arkadaşları kanun tekliflerinde bulunmuşlardır. Her iki tasarıda da 4055 sayılı kanunla değiştirilmiş olan T.C.K 526'ncı maddesinin 2'nci fıkrasında yer alan “...veya Arapça ezan ve kamet okuyanlar” ibaresinin kaldırılması öngörülmekteydi (TBMM Tutanak Dergisi, 16. 06. 1950). Milletvekillerinin bu girişimleri olayın hukuksal boyuta taşınmasının örneklerindedir.

Diğer taraftan dergiler aracılığı ile de Arapça ezan okunabilmesini destekleyen yazılar yayınlanmıştır. *Selamet*'in başlattığı Arapça ezan yasağının kaldırılması yönündeki yazılar, *Sebilürreşad*'da devam etmiştir. “İbadetlere Kanun Müdahale Edebilir mi?” başlıklı yazı¹⁴ ve bu kapsamdaki başka yazılarda, Arapça ezan okunmasına yönelik yasaklamanın insan hak ve özgürlüklerine müdahale kapsamında değerlendirilmesi gerektiği vurgusunda bulunmuşlardır. Özellikle *Sebilürreşad*, söz konusu kanunla ilgili cezai yaptırımları manşetlere taşıyarak, konunun gündemde tutulmasına devam etmiştir (Edip, 1948: 66-67). Dönemin etkin kitle iletişim araçlarının gazete ve dergiler olduğu düşünüldüğünde, halkın taleplerinin siyasilere aktarılması noktasında bu yayın organlarının bir tampon vazifesi gördüğü ifade edilmelidir.

Ezan konusunda Turan (1993: 68- 69) ise şu açıklamayı yapmıştır: “Dini meseleler, emir ve kumanda ile değil, ilim ve imanla hal edileceğinden ezan da bu suretle değişmiş olsa umumî efkârın onun Türkçe'sine sadakati mümkün idi... Bu vesile ile Katolik Hıristiyanların ibâdetinde millî dil yerine Lâtince'yi kullanmalarını hatırlatmak yerinde olur”. Arapça ezan yasağının kaldırılmasına yönelik talep, laiklik tartışmaları çerçevesinde dile getirilmiştir. Bu yasağın, laikliğin, *insanların dini yaşantısına müdahale etmeden, dine serbestiyet sağlaması* yaklaşımından uzak bir uygulama olduğu yönünde vurgular yapılmıştır.

DP hükümeti, kamuoyunun isteklerini dikkate alarak, Arapça ezan yasağını 16 Haziran 1950'de meclisten geçirdiği kanunla kaldırmıştır. Birand, Çaplı vd., (2005: 58-59)'ya göre; kanunun çıkması

¹⁴ Kütahya Sulh Ceza Mahkemesi'nin 6/4/1948 tarih ve 43 esas ve 258 numaralı kararına göre Mehmet Ali Çorum ve Osman Yaz, 19/12/1947 Cuma günü Takvacılar ve Yeşil Camilerde iç ezanı Arapça okumaktan sanık olarak yargılanmışlardır. 22/12/1947 tarihinden 26/2/1948 tarihine kadar tutuklu kalan sanıklar, yargılama sonunda Türk Ceza Kanunu'nun 526'ncı maddesinin ikinci fıkrası gereğince üçer ay hapse mahkûm edilmişlerdir. İki aydan fazla süren tutukluluk süreleri cezalarından düşülen sanıkların temyize götürdükleri kararın gerekçelerinden biri hayli ilginçtir. Mahkeme, muhtemelen kararın inandırıcılığını ispat sadedince estetik duyguya hitap etmeyi gerekli göyerek sanıkların eylemini “Dini ve ilahî sıcağını ve heyecanını ruhların ve vicdanların duymasına imkân olmayan Arapça diliyle ezan okumaları” nitelemesiyle kayıtlara geçirmiştir (Edip, 1948: 60).

hoşnutsuzluk yaratmıştır. Bu hoşnutsuzluk muhalefet ile sınırlı kalmayıp DP için de geçerlidir; Menderes kanununun çıkmasını istemiştir ancak Bayar kanununun askıya alınmasını istemiş ve aralarında gerginlik çıkmıştır (Birand, Çaplı vd., 2005: 58-59). Bununla birlikte, DP içindeki farklı görüşlere rağmen Arapça ezan okunmasına destek veren CHP milletvekilleri de olmuştur. Barutçu (1977:443)'ya göre: “neredeyse çoğunluk, Türkçe ezan okumanın bir hata olduğunu itirafa kadar giderek, demokratların önerisini özlemle onamaya karar vermişlerdir”. Barutçu'nun ifadelerinden anlaşılacağı üzere, ezanın Arapça okunması üzerine Birand ve Çaplı'nın vurgulamış olduğu gibi bir ayrışma, konu hakkındaki ortak karar kadar etkili olmamış ve yasak kaldırılmıştır. Elbette CHP kanadının kendi arasındaki ve Bayar ile Menderes arasındaki gerilimi bunun dışında tutmak gerekmektedir. Nitekim uzun yıllar süren Arapça ezan okuma yasağının kaldırılmasının, bazı CHP milletvekilleri de onay alması olayın toplumsal tabandaki karşılığına işaret etmektedir. Tek parti döneminde halk tabanında Arapça ezan yasağı en çok tepki gören uygulamalardan olmuştur. DP'nin iktidara gelmesiyle, halk tarafından öncelikle bu yasağın kalkmasına yönelik taleplerin iletilmesi bunun kanıtı niteliğindedir.

Aynı zamanda Arapça ezan yasağının kalkması milli din bağlamında da yorumlanmalıdır. Bu açıdan seküler olanın dinsel muhafazakâr olan evrilmesine örnek olarak ezanın Arapça okunması yasağının kaldırılması gösterilebilir.

Yasağın kaldırılması sonrasında bazı eleştirilerin devam ettiği ifade edilmelidir. Arapça ezan sonrası; “...bu ezan meselesini ileri sürerek Demokrat Parti'nin fes giyilmesine, öbür gün Arap harfleri kullanılmasına müsaade edeceğini söyleyenler şimdiden görülüyor” (Cumhuriyet, 7 Haziran 1950) gibi kaygılar ifade edilmiştir. Bu ifadeden anlaşılacağı üzere, Arapça ezan yasağının kaldırılması, başka alanlarda da serbestiyet kararlarının alınacağı endişesine yol açmıştır. Bunu bir irtica kaygısı olarak nitelendirmek yerinde olacaktır. Bu ve bunun gibi kaygılar dönemin muhalefeti tarafından sıkça dile getirilmiştir.

Arapça ezan okunması kararını “dinsel alanda yumuşama” olarak niteleyen Karpat (1996: 234) ise; bu uygulamanın “aydınlık arasında hoş” karşılanmadığını ancak “köy ve kasabalardaki iktidar dışı kalmış kitlelerde büyük bir memnuniyet” yarattığını vurgulamıştır. Karpat'ın ifadeleri, Arapça ezan olayı özelinde, DP'nin çevrenin taleplerine cevap vermesi, onu dikkate alma duyarlılığı ile açıklanabilir. Bu açıklama ise; DP'nin merkeze karşı çevrenin partisi olma niteliğini bir kez daha kanıtlamaktadır. Merkezde yer alan ve büyük bir kısmı bürokrat olan aydınlık, Arapça ezan yasağının kalkmasından rahatsızlık duyarken, çevrede yer alan “iktidar dışı kalmış” halk, kararı sevinçle karşılamıştır.

2.3.2. Radyoda Kuran Okunması ve Din Eğitimi

Radyoda Kur'an-ı Kerim okunmasına yönelik gelişme Demokrat Parti din politikalarından bir diğeridir. 1950 öncesinde radyoda dini yayın yapılması yönünde yoğun bir talep vardı. Nitekim “6 Temmuz 1950 Perşembe gününden itibaren İstanbul ve Ankara radyolarında Arapça Kuran okunmaya başlanmıştır [...] Ramazan ayı boyunca Pazartesi, Çarşamba ve Cuma akşamları saat 20.05–20.15 arasında radyoda Kuran'ı Kerim okunmuştur” (Ulus, 5 Temmuz 1950). Ramazan ayı sonrasında ise Kuran'ın sabahki programlarda okunma düzenlemesi yapılmıştır. Radyoda Kuran okunmasıyla beraber dini yayın da yapılmaya başlanmıştır. Radyoda dini yayınların artışı ve Kur'an okunması Demokrat Parti'nin Müslüman bir parti olduğu imajını güçlendirmiştir.

Dini eğitimi konusu da DP döneminde ele alınan bir diğer uygulama alanı olmuştur. İlkokullarda din derslerinin konulması Demokrat Parti döneminde, esasında kapsamı genişletilen bir uygulamadır. “İlkokulların 3. 4. ve 5. Sınıflarına din dersi konulması kararı ile dini eğitim veren okulların açılmasına karar verilmiştir” (Ayın Tarihi, Ağustos 1950). Bu karar sonrası yaşanan tartışmalar nedeniyle din derslerinin mecburi olması yönündeki karar değiştirilmiştir. Çocuklarına din dersi okutmak istemeyen ebeveynlerin okul idaresine bildirmesi halinde bu dersten muaf olacaklarına (MEB Tebliğler Dergisi, 20 Kasım 1950: 116) yönelik karar alınmıştır.

Diğer taraftan, ülkede din görevlilerinin günden güne azalması, onları yetiştirecek kurumların bulunmaması, Diyanet İşleri Teşkilâtı'nın memleketin manevî hayatında gerekli fonksiyonunu icra

edememesi, evinde çocuklarına Kur'an-ı Kerim öğreten ailelerin evlerinin, laikliğe aykırı görüldüğü için basılması gibi olaylara tepkiler, 1946'da girilen çok partili dönemde su yüzüne çıkmıştır. Halkın bu hususlarda duyduğu huzursuzluğun, muhalefeti güçlendirir hale gelmesi sebebiyle bu okulların kapatılmasından 18 yıl sonra, 1948 yılında "... Mevcut din görevlilerine yeteri kadar bilgi vermek ve onları günün anlayışına göre yetiştirmek ve ortaokul mezunu vermek üzere Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı kurslar" (Mert ve Bahçeci, 1995: 29) açılması kararlaştırılmıştır. Bu kurslar 10 aylık olarak düzenlenmiştir Demokrat Parti, 1951 yılı itibariyle de Kur'an eğitimi ve öğretimindeki sınırlamaları kaldırmıştır. Resmi izinli Kur'an Kurslarının sayılarının çoğalmasının önü açılmıştır. Bununla birlikte "gayr-i resmi olarak yapılan Kur'an öğretimi de engellenmemiştir". Kur'an Kursu sayısı "1949-1950 arasında 127 idi, 1960 yılında" ise bu sayı artarak 301 olmuştur (Öcal 2004: 91).

Bu dönemde imam-hatip okulları ile ilgili de bazı düzenlemeler yapılmıştır. "Müdürler Komisyonu Kararı ile 13 Ekim 1951'de dört yıllık İmam-Hatip Okulları (ilkokula dayalı) açılmıştır. İmam-Hatip okullarının açılmasıyla¹⁵, imamlık ve hatiplik gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesi ve mükellef memurların yetiştirilmesi için mekteplerin açılması ile ilgili Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndaki hükmün" (Düstur 1931: 322) gereği tekrar uygulamaya konulmuştur. İmam-hatip okulları ile ilgili karar sonrası, özellikle aradaki farkın belirleyiciliği açısından, 1951-1960 arası dönemde hem imam-hatip okul sayısında hem de öğrenci sayısında hızlı bir yükseliş gözlenmiştir. 1951-1952 öğretim yılında 7 adet imam hatip okulu varken bu sayı lise bölümleriyle beraber 36'ya çıkmış, 1951-1952 öğretim yılında 876 öğrenci varken, 1959-1960 öğretim yılında orta bölümünde 2.922, lise bölümünde 1.144 olmak üzere toplam öğrenci sayısı 4.066'ya yükselmiştir. Öğretmen sayısı da 1951-1952 öğretim yılında 27 iken, 1959-1960 öğretim yılında 301'e yükselmiştir. İmam-hatip okullarındaki öğrenci sayısı 1951-1952 öğretim yılında 889'dur. 1959-1960 öğretim yılında ise bu sayı yaklaşık dört buçuk kat artış göstererek 4.101'e çıkmıştır (MEB, 1970: 23). Gerek Kuran kursu gerekse imam-hatip okullarının sayılarının belirgin artışı, özellikle DP iktidarının erken döneminden ziyade iktidarın yaklaşık on yıl sonrasında gözlemlenen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan DP erken dönemini bu kurs ve okulların sayısal artışında bir ön basamak olarak okumak doğru olacaktır.

Din eğitimi düzenlemelerinin yanında bir diğer tartışma, Türk büyüklerine ait türbelerin açılmasıyla ilgili karardır. 30 Kasım 1925 tarihinde türbeler¹⁶ hakkındaki kanun şunu; "Türbelerin mesdut ve türbedarlıkların mülga olduğu, türbeleri açanların veya yeniden türbe ihdas edenlerin üç aydan aşağıya olmamak üzere hapis cezası alacakları" içermekteydi. 1 Mart 1950 tarihinde ilgili kanuna bir fıkra eklenmesi ile "Türk büyüklerine ait türbeler" ve "sanat değeri olan türbeler" ziyarete¹⁷ açılmıştır (Tarhanlı 1993: 24). Türbelerin Türk toplumunun İslam'ı algılama ve benimseme biçimi noktasında önemli bir yere sahip olduğu ifade edilmelidir. Bu konuda 1921-1922 yıllarında Babanzade Ahmet Naim ve Yahya Kemal arasındaki tartışma konunun anlaşılması açısından güzel bir anekdotdur. Yahya Kemal'in Eyüp Sultan'a ilişkin yazmış olduğu bir yazıda Eyüp Sultan'ın halkın gözündeki kutsiyetinden söz etmiş olması, Babanzade tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Babanzade bu eleştirisinde; Yahya Kemal'in İslamiyet'e zarar verdiğini, "İslamiyet'in efsaneler üzerine kurulmuş bir din" olmadığını ve "İslamiyet'te ölümlere ibadet" olmadığını vurgulamıştır. Yahya Kemal, Babanzade'ye şu cevabı vermiştir: "[...] 'Türk milletinin tarihî hatıralarına ne karışırırsınız. Türk milleti dinini istediği gibi benimsemiştir [...] Evet, bu millet, İslamiyet'i kendi mizacına göre kabul etmiş ve çok eski putperestliği ile karıştırmış ve öyle sever, onun uğruna yalnız bu sebeple ölür', sizin itirazınızla yaprak kımıldamaz" (Aktay, 2006: 351).

Bu diyalogda görüldüğü üzere İslamiyet'i kültürel değerlerle ve yerlilik vurgusuyla bezemiş Türk milleti için, Sultan Ahmet Camii gibi yapılar önem arz etmektedir. Bu bakımdan büyük

¹⁵ Yaklaşık yirmi yıllık ara ile.

¹⁶ Bkz. 30 Kasım 1925, 677 sayılı Kanun ile türbeler kapatılmıştır (Turner, 1997: 284, Tanör, 1997: 110).

¹⁷ Kanun değişikliğinin kabulünün ardından ilk olarak, insan haklarını Osmanlı Devleti'nde ilk kez gündeme getiren Mustafa Reşid Paşa'nın türbesi 13 Mart 1950 tarihinde açıldı. Ardından 19 Nisan günü Barbaros Hayrettin Paşa'nın ve Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesi açılmıştır. Bu zamanla diğer Türk büyüklerinin türbelerinin açılması izlenmiştir.

şahsiyetler olarak görülen isimlerin türbelerine karşı hissiyatlar da bu yapılara olan hissiyatlar ile benzerdir. Tıpkı ezanın Arapça okunmasındaki temsil kabiliyeti gibi, camiiler ve türbeler de Türk toplumu için hem dini hem de kültürel anlamda bir temsil niteliği taşımaktadır. Bu anlamda türbelerin açılması kararı halk nezdinde karşılığı olan bir değişim olarak açıklanabilir.

Radyoda Kuran okunması ve dinin eğitimi konularındaki gelişmeler dikkate alındığında, milli din bağlamında yine seküler olanın yerine dinsel-muhafazakâr olanın geldiği yorumu yapılabilir. Bu açıdan milli din anlayışının niteliksel olarak değişim gösterdiği ifade edilebilir. Bu değişim ise erken cumhuriyet döneminde yaşanan süreçlere tepkinin ve DP'den dini alandaki beklentilerin bir karşılığı olarak okunabilir¹⁸.

2.3.3. Malatya Hadisesi ve Sonrasında Gelişen Olaylar

Malatya suikastı, “Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman’ın 1952 tarihinde saat 23.30’da saldırıya” (Vatan, 1952) uğraması olayıdır. Yalman, saldırı akşamı, Menderes onuruna verilen yemeğe katılmıştır. Yemekten çıkışta, günün haberlerini yazdırmak için PTT Müdürlüğüne giden Yalman, çıkışta Hüseyin Üzmez adında bir genç (Akşam, 1952) tarafından silahlı saldırıya uğramıştır. Olay sonrasında devlet erkânı seferber olmuştur. Cumhurbaşkanı Celal Bayar olayla bizzat yakından ilgilenmiş, Devlet Bakanı Ethem Menderes ve Başbakan Menderes olay hakkında detaylı bilgi için harekete geçmiş ve sonrasında ise hastaneye giderek Yalman’ın sağlık durumuyla yakından ilgilenmişlerdir. Bu olay ciddi bir biçimde kınanmakla birlikte, olay sonrasındaki hükümetin yoğun ilgisi kimi yazarlarca çok abartılı bulunmuştur. DP’nin iktidara gelmeden önce, çeşitli hürriyetlerden yoksun olma ve bu hürriyetlerin kazanılması yolunda pratikler inşa etme amacı ile farklı düşüncelere olan tahammülsüzlüğün sonucu olarak bir gazeteciye yapılan suikast birlikte düşünüldüğünde, bir çelişki durumunun doğduğu belirtilmelidir. İktidarın olayla ilgili endişeli ve alakadar tutumu bu tarz eleştirilerin neticesi olarak okunabilir.

Demokrat Parti’nin özellikle Malatya hadisesi sonrasında bazı tutumlarında değişimler gözlenmiştir. Gerek parti içinde yapılan tasfiyeler gerek basın bu konulardaki tutumu sonucu, özellikle 1951 yılında çoğalan irticai faaliyetler karşısında iktidar kanadında ciddi tedbirler alınmıştır.

Bu ciddi tedbirlerden biri de şüphesiz Büyük Doğu Dergisi’nin kapatılmasıdır. Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte İslami basın hareket alanı bulmuş ve bu doğrultuda karşıt görüşleri radikal bir biçimde eleştirmiştir. Ancak Malatya suikastı sonrasında Büyük Doğu Dergisi’nin suikastla bağlantıları olduğu iddia edilmiş ve Necip Fazıl’ın yargılanmasına karar verilmiştir. Artan eleştirilerle birlikte Demokrat Parti Büyük Doğu Dergisi’nin kapatılması kararını vermiştir. Çetinkaya (2016: 47)’nin konu hakkındaki açıklaması şu şekildedir: “... Üzmez’in Malatya’daki evinde yapılan araştırmalarda Büyük Doğu dergi ve gazetelerinin ciltleri, Volkan dergileri, İslam’ın Rehberi, Masonluğun İçyüzü, Muhammet Hanefi Cengi, İmam Hatip Okulları adlı kitap ve risaleler, Serdengeçti, Hür Adam, Bozkurt gibi dergilerin bulunduğu bahsedilmiştir”. Çetinkaya (2016: 47)’ya göre, basının gücü bir kez daha kendisini göstermiştir. Bununla birlikte Çetinkaya “basında yer alan yazılar suikast yapılmasına yönelik azmettirici vazifededir” şeklinde bir tezin de çok sağlıklı görülmediğini vurgulamaktadır.

Çetinkaya (2016: 47), muhafazakâr kesim ve Yalman’ın arasındaki uçurumun Malatya suikastı ile ciddi bir boyut kazanmış olduğunu da vurgular. Bu bakımdan, insanlar siyaseten yakın oldukları basın organları aracılığı ile düşüncelerini ifade etme şansı bulurlar. Bu organlar, kimi zaman karşıt görüşlerin tartışma alanı haline dönüşebilir. Malatya Hadisesi gibi olaylar ise maalesef toplumsal ayrışmaların belirginleşmesine etki eden temel dinamiklerdir. Dönemin şartları ile ifade edilecek olursa muhafazakâr kesim ve laik kesim arasındaki ayırım da bu noktada daha da belirginleşmiştir denilebilir.

Diğer taraftan konu ile ilgili olarak, basının gücünün siyasal alana etkisi bağlamında bir açıklama da geliştirilebilir. Çünkü Malatya hadisesinin hukuki aşamasında, olayın hem faileri hem de olayın gidişatı açısından gazeteler ve diğer süreli yayınlar üzerinden bir kanıt bulma arayışına

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Nuray Mert, Merkez Sağın Kısa Tarihi, 2007, Selis Kitaplar.

gidilmesi söz konusudur. Ev aramalarında bulunduğu iddia edilen dergiler, gazeteler, sanıkların ifadelerinde yer verdikleri yine gazete ve dergiler bu anlamda olayın azmettiriciliği ve olayın bağlayıcılığı açısından dikkate değer görülmüştür.

3. Demokrat Parti Din-Siyaset İlişisini Geçmiş Dönemin Mirası Açısından Okumak

Demokrat Parti iktidara gelirken halkın özellikle dini konularla ilgili birtakım taleplerinin olduğundan söz edilmişti. Bu taleplerin ise tek parti döneminde uygulanan dini alan üzerindeki pratik siyasetin ve laiklik anlayışının bir sonucu olarak açığa çıkmış olduğu belirtilmişti. Bu açıdan Demokrat Parti döneminin bazı noktalarda geçmişin mirası temelinde siyasetini şekillendirdiğini ifade edebiliriz. Bu mirası ise çok yönlü miras olarak temellendirebiliriz.

Çok yönlü mirasın ilk boyutunun, merkez-çevre dikotomisine de referans yaparak, halkın DP iktidarından talepleri doğrultusunda şekillendiğini ifade edebiliriz. Ben bu mirasa “dini talep mirası” demenin doğru olacağını düşünüyorum. Bu bağlamda; tek parti dönemindeki dini alana yönelik kısıtlamalardan kurtulmak adına önceki bölümlerde açıklanan radyoda Kuran okunmaya başlanması, ezanın Arapça okunma yasağının kaldırılması, dini eğitime ağırlık verilmesi, din eğitimi kurumlarının güçlendirilmesi gibi pratiklerde temellenen bir boyuta sahiptir.

Çok yönlü mirasın ikinci boyutu laiklik tartışmaları çerçevesinde ortaya çıkar. Tek parti döneminin baskıcı ortamının laiklik konusunda tavizsiz ve katı politikası DP iktidarının bu alanda ihtiyatlı bir siyaset izlemesine neden olmuştur. Bu açıdan Ticani Tarikatı olayları, akabinde Atatürk’ü Koruma Kanunu çıkarılması, Malatya Hadisesi’nin gidişatı ve sonrasındaki gelişmeler dikkate alındığında, DP’nin laiklik söylemine özenle ve sıkça vurgu yapması gündeme gelmiştir. Bu noktada tek parti döneminde laiklik konusundaki yaklaşımından alınan miras DP’nin laiklik söylemine sirayet etmiştir. Ben buna “laiklik mirası” demek istiyorum.

Son olarak literatürde “milli din” olarak tanımlanmış olan erken cumhuriyet döneminin yeni bir din inşası pratiğinin mirasından söz etmek gerekmektedir. “Milli din mirası” olarak açıklanan bu miras, Fransız Jakoben geleneğinin yeni din (yüce varlık dini, akıl ve mantık dini) inşa pratiğinin etkilerini de görebileceğimiz bir “milli din” söylemine tekabül eder. Ticani tarikatının put kırıcılığı, laiklik karşıtı söylemler gibi “milli dini” zedeleyen olaylar ve onlara karşı DP tarafından gösterilen refleks de milli din anlayışının mirası olarak karşımıza çıkar. Diğer taraftan milli dinin seküler olandan dini-muhafazakâr olan evrilmesi olarak tanımlanan bir sürece de değinmek gerekmektedir. Bu sürecin izlerini; radyoda Kuran okunmaya başlanması, ezanın Arapça okunma yasağının kaldırılması, dini eğitime ağırlık verilmesi gibi değişimlerde gözleyebiliriz. Bu gelişmelerle birlikte anti-komünizmin milli dinin içine katılmış olması da milli din konusunda bir dönüşümün yaşandığının göstergesidir.

Sonuç

Türkiye’de güncel tartışmalarda yerini hala koruyan din siyaset ilişkisi, geçmişten günümüze, siyasal ve toplumsal arenada özellikle belirli dönemlerde tartışmaların odak noktasını oluşturmuştur. Bu dönemlerden biri şüphesiz Türkiye’nin çok partili hayata geçişiyle birlikte iktidar olan Demokrat Parti dönemidir. DP dönemine gelene kadar Osmanlı dönemi ve erken cumhuriyet döneminde din-siyaset ya da devlet ilişkisi bazı süreklilik ve kopuşlar dahilinde varlığını sürdürmüştür. Bu bağlamda devlet maslahatının din maslahatının önünde olması ve erken cumhuriyet döneminde “milli din” tesisinin de bu çerçevede oluşturulduğu ifade edilmelidir. Milli dinin DP döneminde bazı dönüşümler geçirdiği ve bu dönüşümün temelini ise seküler olanın dinsel muhafazakâr olana evrilmesi doğrultusunda gerçekleştiği de vurgulanması gereken önemli noktalardandır.

Osmanlı’nın yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuyla birlikte birtakım reformlar hayata geçirilmiştir. Bu reformların önemli bir kısmı da dini alanda yapılan değişikliklerdir. Erken cumhuriyet dönemi ve sonrasında reformların kazanımlarının korunması vurgusuyla bazı kısıtlamalara gidilmiştir. Tek Partili dönemde, özellikle dini anlamdaki küçük bir refleks dahi, laikliği tehlikeye atabilecek bir eylem olarak kodlanmıştır. Din üzerinde yoğun baskı kurulduğunu düşünen halk, yeni iktidarla birlikte din üzerindeki bu baskının son bulacağı yönündeki umutla Demokrat Parti’yi

desteklemiştir. Halkın Demokrat Parti'yi desteklemesinin en önemli nedenlerinden biri de Tek Partili dönemde, CHP'nin halk ile arasında uçurum yaratarak güçlü bir merkezi temsil etme imajıdır. Bu imaj, merkez-çevre dikotomisinin Türk siyasal hayatını açıklamadaki önemine vurgu yapar. Demokrat Parti, merkeze karşı halkı dolayısıyla da çevreyi temsil etmiştir. DP erken döneminde, okullarda din derslerinin tekrar konulması, Arapça ezana dönüş, radyolarda Kur'an-ı Kerim okunması, din görevlisi yetiştiren kurumlardaki sayısal artış gibi birçok konuda dini daha özgür kılan pratikler hayata geçirilmiştir. Bununla birlikte, aşırı dinci olarak tanımlanan belirli tarikatların bu yeni hareket alanından negatif anlamda faydalanmalarını engelleme yolunda çeşitli önlemler alınmıştır. Dinin siyasete alet edilmesi vurgusunun DP döneminde de yoğun bir biçimde tartışılması, DP iktidarının laiklik konusundaki yaklaşımını ve söylemlerini etkilemiştir. Gerek parti program tüzüğünde gerekse DP'lilerin konuşmalarında laiklik ilkesinin korunması ve ilkenin önemine yönelik söylemler dikkat çekicidir. Hiçbir şekilde laiklik ilkesinden sapılmayacağına dair yapılan daimî vurgular, Tek Parti döneminden miras alınan toplumsal ve siyasal hafızanın izlerinin henüz taze olması ile açıklanabilir. DP iktidarı şüphesiz dini özgürleştirici adımlar atmıştır ancak hiçbir şekilde irticai söylemlere alan açmamak adına da gerek dini pratikler gerekse dini söylemler noktasında ihtiyatlı bir yol izlemiştir. Bu ihtiyatlı tutum, dönemin siyasal ve toplumsal şartları ile birlikte düşünüldüğünde son derece anlamlıdır. Nitekim bütün ihtiyatlı tutumuna rağmen parti, sıkça irticai nitelikler ya da söylemler taşıdığına yönelik iddialara maruz kalmıştır. Bu iddialar ise darbe söyleminin de temeline oturtularak Demokrat Parti'nin sonunu hazırlamış ve Adnan Menderes ve arkadaşlarının idamında gösterilen önemli gerekçelerden biri olarak sunulmuştur.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A., Köker L. (2013). Tanrı devletinden kral-devlete. Ankara: İmge Kitabevi
- Ahmad, F. (1994). Demokrasi sürecinde Türkiye (1945- 1980), (A. Fethi, Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Ahmad, F. (2007). Modern Türkiye'nin oluşumu. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akdoğan, Y. (2000). Siyasal İslam. İstanbul: Şehir Yayınları.
- Akın, M. H. (2017). Türkiye Modernleşmesi Karşısında Dini Gruplar. İnsan ve Toplum Dergisi. C. 7. s. 1, 1-24.
- Akşam, (26 Kasım 1952). Malatya suikastı yeni bir safhada.
- Aktay, Y. (2006). İslamcılıktaki muhafazakâr bakiye. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık içinde (s. 346-360). Cilt 5, A. Çiğdem (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ayın Tarihi, 25 Ağustos 1950.
- Barutçu, S. R. (1977). Yassıda ve öncesi. Ankara: Çam Matbaası.
- Başgil, A. F. (1979). Bütün eserleri: din ve laiklik. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Birand, M. A., Çaplı, B. & DüNDAR, C. (2005). Demirkırat bir demokrasi'nin doğuşu. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Comte, A. (1998). Early Political Writings. (Ed. & Çev. H. S. Jones). Cambridge: Cambridge University Press.
- Cumhuriyet Gazetesi, 20 Nisan 1950.
- Cumhuriyet Gazetesi, 7 Haziran 1950.
- Cumhuriyet Gazetesi, 22 Ekim 1950.
- Çetinkaya, S. (2016). Ahmet Emin Yalman suikastı ve etkileri. Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi. 42-57.
- Demokrat Parti Program ve Tüzüğü. (1953). Ankara: Doğu Matbaası.

- Duman, Fatih, (2003). Din ve siyaset, Siyaset. Edit: Mümtazer Türköne, Lotus Yayınevi, İstanbul.
- Düstur, III. Tertip, Cilt 5, Yıl 1931.
- Edip, E. (1948). Hükümetin programı ve ezan meselesi. Sebilürreşad 1(4), Haziran.
- Edip, E. (1948). Dâvamız İslâmın izzet ve şerefi dâvasıdır. Sebilürreşad 1(5), Haziran.
- Eroğul, C. (2003). Demokrat parti tarihi ve ideolojisi. Ankara: İmge Kitabevi.
- Gliozzo, Charles A. (1971). The philosophes and religion: intellectual origins of the dechristianization movement in the French Revolution. Church History. Vol.40, No:3, Pp: 273-283.
- Kaçmazoğlu H. B., (2012). Demokrat parti dönemi toplumsal tartışmaları. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Karpat, K. H. (1996). Türk demokrasi tarihi. İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Karpat, K. H. (2009). Elitler ve din. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaynar, M. K. (2009). Totem, tabu, Mustafa Kemal ve Atatürkçülük. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler içinde (s. 1089-1120), C. 9, T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kongar, E. (1998). 21.yüzyılda Türkiye. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Mardin, Ş. (1991). Türkiye’de din ve siyaset. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2007). Din ve ideoloji. İstanbul: İletişim yayınları.
- MEB Tebliğler Dergisi. (1950). C. 13 (617), 20 Kasım 1950.
- MEB. (1970). Grafiklerle din eğitimi okulları (1951–1970). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mert A. B. & Bahçeci, Ç. (1995). Türkiye’de din eğitimi. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.
- Mert, N. (2007). Merkez sağın kısa tarihi. İstanbul: Selis Kitaplar.
- Öcal, M. (2004). Türkiye’de Kur’an eğitim ve öğretiminde görülen gelişmeler ve bir icazetname örneği. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi içinde (s. 81-140), C. 13 (2).
- Özek, Ç. (2008). Laikliğin gerçekleşmesi, laiklik nedir ne değildir? A. Köklügiller (Haz.), İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Sunar, İ. (1983). Demokrat parti ve popülizm. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, (C. 8, s. 2076-2086), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tanör, Bülent (1997). Kuruluş. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Tarhanlı, İ. (1993). Müslüman toplum “laik” devlet. Türkiye’de diyanet işleri başkanlığı. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Tekin, M. (2014). Ticanilik. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık içinde (s. 260-263), C. 6, T. Bora & M. Gültekingil (Ed.) (4. bs). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tezel, S. (2003). Tanzimat sonrası imparatorluk ve Cumhuriyet Türkiye’sinde ‘muhafazakârlık’ sorunsalı, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık içinde (s. 21-39), C. 5, A. Çiğdem (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1952). Türkiye’de siyasi partiler. İstanbul: Doğan Kardeşler Yayınları Basımevi.
- Tunçay, M. (2012). Türkiye Cumhuriyeti’nde tek parti yönetiminin kurulması (1923-1931). (6. bs). Ankara: Yurt Yayınları.
- Turan, O. (1993). Türkiye’de manevî buhran din ve laiklik. (3. bs). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

- Turner, B. S. (1997). Max Weber ve İslâm, eleştirel bir yaklaşım (Y. Aktay, Çev.), (2.bs), Ankara: Vadi Yayınları.
- Türk Ceza Kanunu'nun 526'ncı Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun. (1950, 16 Haziran). TBMM Tutanak Dergisi, (Sayı: 9).
- Türköz, E. N. (2019). Cumhuriyet dönemi Türkiye modernleşmesinde Fransız Jakobenzimi: bir etkinin tarihsel ve ideolojik analizi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Ulus, (1950). 5 Temmuz 1950.
- Vatan, (1952). 23 Kasım 1952. "Başmuharririmiz Ahmet Emin Yalman'a suikast yapıldı".
- Vergin, N. (2000). Din, toplum ve siyasal sistem. İstanbul: Bağlam Yayıncılık
- Yılmaz, M. (2004). Türk muhafazakârlığının kültürel imkân ve sınırlılıkları, muhafazakârlık. Liberal Düşünce Dergisi içinde (s. 25-31), 34 (1).
- Zürcher, E. J. (2009). Modernleşen Türkiye'nin tarihi. (Y. Saner, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Extended Abstract

One of the current research topics in the field of social science is the relationship between religion and politics. Relationship between religion and politics; changes from past to present both between societies and in different periods within societies. Discussions of religion and politics in Turkey are carried out within the framework of secularism. The relationship between religion and politics can be explained simply as the effect of politics on religion or the effect of religion on politics.

There are certain historical turning points in Turkey. One of these turning points is the Democratic Party period. In other words; Democratic Party period is considered a turning point in Turkey's political life. Clarifying the developments in the early period of the Democrat Party has a special importance in terms of the relation between religion and politics.

This study examines the relations between religion and politics in the Democratic Party period, which was in power after the transition to multi-party political life, within the framework of the early period of the party government. When Turkey starts a multiparty political life (even before), The Republican People's Party, which has been in power for twenty-seven years, has been widely criticized. These criticisms are especially based on the justification that the public is deprived of the opportunity to worship freely. One of the most important reasons why the Democratic Party is supported by the public is the belief that this deprivation in terms of religion will come to an end. Therefore, before the Democrat Party entered the political scene, it was predicted that the relations between religion and politics would be on the agenda. In the study, first of all, the relations between religion and politics will be briefly mentioned. After that; The relationship between religion and politics in the early period of the Democrat Party will be explained by considering the political-social conditions of the period. In this context, once again the importance of the center-periphery dichotomy in Turkish political life will be highlighted and particularly, the social response of this dichotomy and its reflection on the way that DP came to power will be discussed.

In the DP period, besides the transition to multi-party life, there were some expansions in the religious field. As a result of these expansions, the center-periphery distinction which stamps on Turkish political life, has become evident. In addition, the basic problems of the relationship between religion and politics, which still continue today, have begun to take shape. The study examines the relationship between religion and politics in the early period of DP to shed light on these basic problems. While discussing the relationship between religion and politics, it was emphasized that the main backbone of this relationship is the debates on secularism. DP constantly felt the need to emphasize its commitment to the principle of secularism. This situation was explained by the influence of the social and political memory inherited from the Single Party period in the study.

However, within the scope of the aim of shedding light on the early period of DP; The study will be completed within the framework of issues such as the lifting of the ban on Arabic call to prayer, the practice of reading the Qur'an on the radio, the practice of religious lessons in schools and its scope, the increase in the number of Quran courses and imam hatip schools, the events related to the Tijani Sect and the DP's attitude towards these events. At this point, in the study, it was emphasized that DP tries to put the changes in the religious field into practice without leaving the framework of the principle of secularism. This is because the traces of the political and social memory inherited from the Single Party era are still very fresh. Also, as the legacy of the Ottoman and early republican period, state affairs take precedence over religious affairs and this is formed the basis of religion and politics in Turkey. The DP period appears as a period in which the understanding of "national religion" built in the early republic period was transformed. It has been emphasized in the study that this transformation is qualitative and should be characterized as the evolution of the secular into the religious-conservative. In this context; The practices that the national religion understanding has transformed is explained with examples such as the ban on the Arabic call to prayer, the practice of reading the Quran on the radio, the practice of religious lessons in schools and its scope, the increase in the number of Quran courses and imam hatip schools. However, the events related to the Ticani Sect, the Yalman assassination and the DP's attitude towards these events will also be evaluated from this point of view.

The relationship between religion and politics in the democratic party period is discussed in terms of the legacy of the past period. The Democrat Party shaped its politics at some points on the basis of the legacy of the past. We can base this legacy as a multi-faceted legacy. The first dimension of the multifaceted legacy is explained with reference to the center-periphery dichotomy. In an other words; We can say that this dimension is shaped in line with the demands of the people from the DP government. In the study, this dimension has been named as "the legacy of religious demand". This legacy has dimensions such as the beginning of reading the Qur'an on the radio, the lifting of the ban on reading the call to prayer in Arabic, the emphasis on religious

education, and the strengthening of religious education institutions. In addition, it has the purpose of getting rid of the restrictions on the religious sphere during the single party period.

The second dimension is named as "the legacy of secularism" in the study. The uncompromising and strict policy of the single-party period on secularism caused the DP government to pursue a cautious policy in this area. In this respect, considering the Ticani Sect incidents, the enactment of the Law to Protect Atatürk, the Malatya Incident and the developments after it, DP's careful and frequent emphasis on secularism has come to the fore.

The last dimension is explained as "National religion legacy" in the study. The breaking idols by the Ticani sect is the events that damage the "national religion" such as anti-secular discourses. The reflex shown by DP against these is the legacy of the national religion understanding. At the same time, the process of transformation of national religion from secular to religious-conservative and the incorporation of anti-communism into national religion are examples of the transformation of this legacy.